

Emlékezés

Ultima Thule

Hubay Miklós (1918–2011)

A tokaji írótáborban a kétezres évek elején-közepén a három doyent övezte a legnagyobb tisztelet. Mindhárman 1918-ban születtek. Számon tartották, hogy triójuk legfiatalabbja – születésének október 1-jei dátumával – Hegyi Imre közíró, aki 1972-ben, a hajdani tiszaladányi író–paraszt-találkozók emlékét felelevenítve, az írótábor egyik alapítója volt. A mindig derűs, fáradhatatlan Imre bácsi megérte a kilencvenet; 2008 decemberében távozott az élők sorából. Lengyel Balázs, a termékeny eszű és indulatú író, műkritikus, szerkesztő augusztus 21-én ülte születésnapját; 2007. február 22-én, nyolcvankilencedik esztendejében érte a halál. A minden élethelyzetet a dramaturg töprengésével vizsgáló Hubay Miklós volt hármuk közül a legidősebb, a „korelnök”: 1918. április 5-én született Nagyváradon, és ő élte a leghosszabb életet. 2011. május 7-én hunyt el. (Amikor halálhíre másnap először lett nyilvánossá a hírforrások által, épp Nagyvárad vasútállomásán várakoztam, még mit sem sejtve, s mert épp egy Ady-konferenciáról tartottam Budapestre, természetesen sokat járt a fejemben, amint az Ady-mindentudó Hubay összetéveszthetetlen dallamú, mindig kissé feszült hangján legkedvesebb költőjének sorait idézi, összességében akár ezerszámra is.)

Hubay szerette Tokajt – általában is szerette az utazást, dinamikát, szerette, ha társaság, mozgás, érdeklődés, *szeminárium* van körülötte –, estéli vörösborát felváltotta jó furminttal, aszúval, és fiatalokat megszegyenítő módon állta a literátus, anekdotázó, vitatkozó éjszakázást. Mint vérbeli drámaíró, a felmerülő témákban, a rekonstruált szituációkban, a disputálókat szembefeszítő kiéleződésekben, de még a stílári fordulatokban is azonnal a drámai magot, a színházi vonást kereste és mutatta ki. Szcenírozta a beszédhelyzetet és a beszédhelyzet tárgyát, lehetséges jeleneteket rögtönzött az elhangzottakból, s egy füst alatt elemezte, amit mondott. Egyfelvonásosokká kerekítette a nap – az általa is galvanizált tanácskozás, a környékjárás, a pincézés – epizódjait. Tudásán, tapasztalatán, óriási történelmi, művészeti és nyelvi műveltségén alapuló hipotézisekkel ragadta el hallgatóságát: ha ezt Arisztophanész, Molière, Puskin írná meg párbeszédekben, így írná, ha Illyés, Székely János, Bereményi, akkor úgy... Valóságos személyeket jellemzett utolérhetetlenül elegáns élőszóban, figurákat teremtett, akiknek a beiktatása átláthatóbbá, megokoltabbá, távlatosabbá tette a diskurzust. Időérzék és koncentrált türelem híján is pompás pedagógiai vénával rendelkezett: előadói delejjel.

Emlékezetem tokaji háttérrel hívja elő Hubay charme-os, érzékeny személyét, a puha öltözékeit lazán hordó férfit, akiről sugárzott, hogy művészértelmiségi. Pedig kutathatnék – egyebek mellett – akár azon hosszú éveknek a mélyén, amikor a Láthatár című egykori tallózó folyóirat szerkesztőségében, havi egy lapösszeállító

ülésünkön jómagam a szerkesztőtársakkal együtt részese lehettem a jobbára valahonnan a nagyvilágból – leggyakrabban persze akkori tanári katedrájáról, Firenzéből – hazaérkező Hubay értékelő-áttekintő irodalmi mustráinak. Elképesztő olvasottsággal rendelkezett (idegen nyelveken is), olvasmányait nem szűnt jegyzetelni, páratlan memóriája mellett a nem túl gondosan őrzött cetlijeinek, kutyanyelveinek tömegén sem. Amikor látása romlott, felolvasót hívott maga mellé, s messze túl a nyolcvanon is jobban ismerte irodalmi folyóirataink legfrissebb közleményeit, mint számos hivatásos irodalmár. Hagyatékában egészen bizonyosan több kötet egybege-reblyézendő napló, publikálható széljegyzet lapul.

Ennek a kiterjedt, szétáradt anyagnak a rendszerező betakarítását folyamatosan tervezte, szerencsés csillagzat alatt egyszer-egyszer meg is valósította – például *Aztán mivégre az egész teremtés?* címmel (másik magyar íróideálja, Madách Imre szelleme előtt hódolva) 2010-ben közreadta *Az ember tragédiájával* kapcsolatos rövid írásainak és írásrészeleteinek, futamainak komponált (s a legvégén a személyes halálsejtelelem szorongatásáról is számot adó) gyűjteményét. Dráma- és esszéírói tervei intenzitásából a legutóbbi években sem engedett (elég lehet példának az *Elnémulás* című színmű), bár némelyik ötletének kivitelezésében voltaképp maga sem bízott. Barátait – Réz Pált, másokat – kecsegtette egy-két újabb, cizellálatlan körvonalazott kardinális mű megírásával. Réz mint a Holmi szerkesztője azon volt, hogy a Hubay-oeuvre-öt pásztázó, végre nagyobb lélegzetű tanulmányokkal menjünk elébe ennek az alkotói kedvnek, de a szándék elakadt.

Minden elakad – összegezte Hubay Miklós lakonikusan, midőn (nem is egyszer) a tokaji táborzárást követően Miskolcra autóbuzsoztunk, hogy onnan azután ne is a vonat, inkább az ő meditatív magánbeszéde gördítsen haza minket a fővárosba. Másutt is megírta, ezen utak során többféleképp megvilágítóan kifejtette, miként esett íróként a *túltervezés* csapdájába. Érzése szerint nagyobb volumenű drámaírói életművet hozott létre, mint amekkorára hazájában irodalmi, színházi igény mutatkozott. Kárhóztatta magát, amiért nem mondott le a változatokban történő megfogalmazás luxusáról. Nem csupán egyik legsikerültebb – s mára sajnos a színházak által szinte elfeledett – darabját, a *Nero játszikot* dolgozta ki nyolc etűdben *A pávatoltól* az *És most mi következik?* tipikusan rá valló kérdés-drámájáig, hanem nagy témáit is rejtett ciklikussággal, variánsokban járta körül. A körjáró-körkörös út nem árulkodik magáról evidensen, mert Hubay formakultúrája és kezdeményező készsége mindig az újat kereste. Szinkronban a drámaírás nemzetközi trendjeivel, de inkább magyar előzményekre hallgatva. Szenvedélyes kincsásó volt, elfeledett drámai értékek megszállott propagálója, leporolója, felröptetője. Életműsorozatának VI., *Lábnymok a porban* című kötete csupa ilyen átíratot tartalmaz. (E sorozattal sem volt szerencséje. Az Elektra Kiadóház becsülendő, őszinte elszánással vágott neki a vállalkozásnak 2004-ben. A puritánul szépnek ígérkező kiadványok egyre több nyomdahibával, egyre esetlegesebben álltak össze, a befejező kötet, ha nem tévedünk, nem is látott napvilágot. A drámafolyam tervét is egy tokaji hazaúton vehetem át Hubaytól. Szégyen, hogy a terjedelmes paksamétát valahol elkevertem. Igaz,

menet közben részint érvényét veszítette, mivel az író már a nyolcadik kötet vázlatát is melengette.)

Az úgymond túltervezett termést egy hűséges színház rostálhatta, kamrázhatta volna. Hubay olyan színházi otthonról, műhelyről álmódott, ahol házi szerzőként számítanak rá. Nem tolakodóan lefoglalva a repertoárt: ritmust adva a műsorrendnek. Külföldi bemutatói esetében kevésbé bántotta az egyszerűség – itthon arra a társulatra vágyott hiába, amelynek spiritus rectora lehet. E reményének a saját alkata is ellentmondott: szünet nélkül kereste a friss színházi kapcsolatokat, bele tudott feledkezni egy rivális drámaköltő vagy fiatal tehetség sikerébe is, és – játsszanak Budapesten vagy vidéken, Itáliában vagy Erdélyben – rajongott a színészekért, azaz a színészi talentumért (mint azt többek között a Sinkovits Imrének címzett *Te Imre, itt valami ketyeg* egyfelvonásosa tanúsítja). Gyakorta ejtette ki a *kreálás* szót. Szeretett idősebb barátja, Illyés szavai nyomán vallotta: *az eszme nem győzi a puszta létezésénél fogva*, s elsősorban a dráma az a védtelen, köztes műfaj, amelyet kreálni kell. Menedzselni, közönséget toborozni, a darabot premier után nem elfeledni. Kinyomtatással meg nem ölni az eljátszását, bemutatásával nem gátolni könyv alakban történő megjelenését, s minél több elemzést, kritikát állítani csatasorba érdekében. Vagy másképp – egy Hubay-dedikáció nyomát követve –: szerinte a dráma nyájának kell leginkább az irodalom- és színházértők közül a juhász.

Hallgatósága alkalmanként érezhette úgy: e par excellence drámaíró, aki *Hősök nélkül* című drámájával már huszonnégy évesen a Nemzeti Színházban debütálhattott, el-elborították a realitást sem nélkülöző álmait. Nem lehetett igazán számítani arra például, hogy – mint ígérte – Szántó Piroska halála után újrafogalmazza az *Egy szerelem három éjszakája* (az első magyar musical) szövegét, mondván: a Ránki György számára készített librettó írásakor sem a költő Vas István (Szántó Piroska férje), sem ő nem kaptak szabad kezét a cselekmény alakításában, a jellemelek kibontásában. A zenés játék *drámai igaza* – kész, befejezett, maradandó volta – szegült ellene a bolygatásnak, a kisebb *életrajzi* igazság esetleges applikálásának.

Hubay visszapillantva rendre kudarcnak látta drámaírói törekvéseit, viszont a tervezés, előre tekintés olthatatlanul ébren tartotta drámaalkotói hevét. Sikerei mellett vélt (vagy néha valós) kudarcaira is büszkén élt és tevékenykedett a korszerű nemzeti drámaért, a drámai tudattal (és *drámai tudatával*) élő, gondolkodó, dialógusra hangolt olvasó- és nézőközönségért. A *végő pont* izgatta: az *utolsó*, a *finis*, a *túl*. Viszszanézve észak hidegében, fagyban jelölte ki e pontot. Egyik drámagyűjteményébe írta már kissé dülöngélő betűket vetve: „[...] ezt az Ultima Thulén-túli szigetvilágot” ajánlja „barátsággal és bizalommal”. Bizonyos, hogy nem véletlenül szökött tollára a mitikus, titokzatos, tán soha nem létezett Thule sziget neve, „a világ végén” jelentésű szó. Ám Hubay nem a jég, a fagy küldötte vagy foglya volt. Reményeiben napverte, hőtől izzó *jövő idejű* antik tájat vizionált, nagyszabású, méltóságteljes, klasszikus diszharmóniát. Tragédiába kívánczozót, csak színdarabban megjeleníthetőt. Hegyoldalt, melybe azért vágják épp most az ásót, hogy amfiteátrumot építsenek.

Tarján Tamás